

Pavel Šopák

UNIVERZITNÍ EXTENZE VE SLEZSKU A NA SEVEROVÝCHODNÍ MORAVĚ DO ROKU 1918

DOI 10.69108/CSZM-B.2025.1.01

Abstract

As part of educational activities intended for the widest possible audience, so-called university extensions – lectures by university professors and other educators – were organized from the end of the 19th century. These events were organized in Opava, Moravian Ostrava, and other towns in North Moravia. The text reconstructs the group of speakers and the topics presented to the audience.

Keywords: university extension, Vienna, Ostrava, Opava, Nový Jičín

K akvizicím Slezského zemského muzea z poslední doby patří rovněž plakát informující o uspořádání cyklu univerzitních extenzí historika umění Wilhelma Suidy, věnovaný umění vrcholné renesance a baroka. Cyklus tvořilo dvanáct vystoupení, uskutečněných mezi 7. listopadem a 8. prosincem 1908 v sále U Tří kohoutů v Opavě. Z plakátu se dovídáme, že šlo o univerzitní kurs vídeňské univerzity číslo 6 a 7, že každou z přednášek, doplněnou diapositivy, tvořilo hodinové vystoupení řečníka a půlhodinový blok odpovědí na otázky posluchačů a dozvídáme se i to, že vstupenky na akci byly k mání v opavském knihkupectví Ottý Gollmanna. Wilhelm Suida (1877–1959) se od svých studií na vídeňské univerzitě věnoval italské renesanci, kterou měl možnost důvěrně poznat při svém studijním pobytu ve Florencii (1902–1904). V roce 1905 se ve Vídni habilitoval jako soukromý docent dějin umění, v roce 1909 přibyl na techniku do Štýrského Hradce a v letech 1910–1921 působil jako správce obrazárny Joannea. S Rakouskem a s celou Evropou se definitivně rozloučil v roce 1939, kdy přes Velkou Británii emigroval do Spojených států amerických. Smysl pro popularizaci umění dokládají i jeho publikace, jakými jsou pojednání o uměleckých památkách Janova (1906) nebo sešitové vydání edice rakouských památek *Oesterreichische Kunstschaetze* (1912). Přednášky pro veřejnost čili extenze (z latinského *extensio*, což znamená *roztážení* nebo *rozpětí*) byly pro Suidu, jakož i pro další vědce a vysokoškolské pedagogy jeho generace samozřejmou součástí veřejného působení (konkrétně Suida přednášel mj. ve dnech 10. a 11. února 1909 v Olomouci o díle Leonarda da Vinci, a to v rámci přednášek organizovaných tamní Společností přátel umění).¹ Přednášení po veřejnost navíc významně podpořilo využití skioptikonu (diaprojektoru), o jehož oblibě vypovídá skutečnost, že v roce 1910 vyšla česká příručka pro používání tohoto zařízení.² Důležitá byla organizace takovýchto přednášek či celých cyklů, jež financoval

1 *Vorträge in der Gesellschaft der Kunstfreunde in Olmütz*, Mährisches Tagblatt 30/24, 30. 1. 1909, s. 4.

2 Srov. František MRŠKOŠ, *Skioptikon. Praktický návod ku promítání fotografických obrazů*, Praha 1910. Zprávy o využití skioptikonu v osvětové práci ve Slezsku jsou roztroušeny v dobovém tisku. Z nich zaujme informace o získání skioptikonu německým přírodovědným spolkem v Opavě. Zařízení bylo nejprve vyzkoušeno (v prostorách Schillerovy jubilejní školy) a následně zakoupeno. Zpráva informuje, že zařízení poslouží řadě vzdělávacích spolků, například Spolku německých inženýrů a techniků, slezské sekci Alpského spolku, Zemskému podpůrnému spolku pro pacienty s plicními chorobami, ale také Muzeu císaře Františka Josefa pro umění a živnost v Opavě. Mezi spolky je uveden i První spolek pro německou lidovou knihovnu Rakouského Slezska; k němu viz níže. *Bericht des Ausschusses über seine Tätigkeit im Jahre 1906 und 1907*, Landwirtschaftliche Zeitschrift für Oesterreichisch-Schlesien 10/6, 1908, s. 124–125.

jednak stát (u univerzitních extenzí realizovaných z iniciativy ministerstva kultu a vyučování a samotných vysokých škol), jednak na jejich organizačním i finančním zajištění participovaly různé regionální spolky, německé i české, a veřejné osvětové korporace. Smysl přednášek byl zjevný: rozšířit znalosti o různých oblastech mezi lidmi, jimž nebylo umožněno z těch i oněch důvodů studovat na vysoké škole. Šlo tedy o projev demokratizace vědecké kultury, o úsilí, aby vědecké poznatky nebyly vyhrazeny pouze privilegovaným osobám, ale aby se staly veřejným majetkem. Tomu odpovídalo označení takovýchto kursů jako Volkstümlicher Universitäts-Kurs nebo Volkstümlicher Hochschulkurs čili populární univerzitní (vysokoškolský) kurz.

Nazíráno z celoevropského pohledu, počátek univerzitních extenzí se datuje do sedmdesátých let 19. století, kdy se pedagogové univerzit v Cambridgi, Oxfordu a Manchesteru energicky pustili do organizace lidovýchovných přednášek. Jejich ohlas byl mimořádný a myšlenku popularizace vědy rozšířil jak do Londýna, tak zejména do dalších evropských zemí. V Rakousku byl založen Lidovýchovný spolek ve Vídni (1887), jenž rozvinul analogickou aktivitu.³ O rozvoj univerzitních extenzí ve Slezsku a na Ostravsku se zasloužil se Ludo Moritz Hartmann (1865–1924), vídeňský historik a sociálně demokratický politik, iniciátor vzniku Institutu pro populární univerzitní přednášky ve Vídni (označovaný také jako Lidová vysoká škola), který započal svou činnost akademickým rokem 1894/1895. Myšlenka pořádat cykly populárních přednášek univerzitních pedagogů počítala s jejich rozšířením do řady různých rakouských měst, ale až se zpožděním se vídeňští a posléze i pražští univerzitní profesori vydali do Slezska a na Ostravsko. V roce 1897 představil univerzitní extenze na stránkách *Opavského týdeníku* Antonín Otahal (1864–1911), ovšem ještě bez možnosti ukázat také na příklady z regionu. Z českých zemí pisatel uvedl pouze Prahu; z Haliče zaznamenal úsilí o organizaci lidovýchovných přednášek ve Lvově.⁴

Univerzitní extenze v Opavě⁵ byly organizovány z podnětu ministerstva kultu a vyučování, jež navázalo kontakt s vídeňskou univerzitou; ta si za účelem pořádání extenzí vytvořila samostatnou organizační součást,⁶ komunikující s ministerstvem na straně jedné a s regiony na straně druhé. Roli prostředníka přednášek v regionech sehrávaly lidovýchovné spolky – v případě Opavy šlo o První spolek pro německou lidovou knihovnu Rakouského Slezska (Erster Österreichisch-Schlesischer deutsche Volksbibliotheksverein).⁷ Nezanedbatelný význam měly městské samosprávy, což v případě Opavy znamenalo jednak přednášky podpořit finančně, jednak umožnit je realizovat v sále U tří kohoutů. První cyklus univerzitních přednášek v Opavě se konal v první polovině roku 1902 a vídeňský fyziolog Arnold Durig (1872–1961)

3 Ursula KNITTEL-LUX (ed.), *Bildung bewegt. 100 Jahre Wiener Volksbildung*, Wien 1987.

4 (šifra) -a-, [Antonín OTAHAL], *Lidové university*, Opavský týdeník (dále OT) 28/3, 9. 1. 1897, s. 1–2.

5 Zemský archiv v Opavě, fond Zemská vláda slezská Opava, kart. 1403, inv. č. 1330, ev. č. 6132. Zde uložena úřední sdělení ministerstva, vídeňské univerzity a zemské vlády, z nichž lze přibližně rekonstruovat sled univerzitních extenzí v Opavě v letech 1902–1908.

6 Volkstümlichen Universitätsvorträge der Universität Wien; v letech 1900–1913 komitét vydával časopis *Wissen für alle*.

7 Erster österreichisch-schlesischer deutsche Volksbildungsverein byl založen počátkem října 1888 (k tomu viz *Volksbibliotheks-Verein*, *Troppauer Zeitung* 108/228, 3. 10. 1888, s. 3). Šlo o spolek osvětový i národně obecný (jeho cílem bylo vzdělávání lidu v německém národním duchu); byl propojen s městskou správou, protože jeho předsedou byl starosta města a zázemí pro lidovou knihovnu poskytla městská spořitelna již v červnu 1887. Právě toto datum lze považovat za datum vzniku německé městské lidové knihovny, ačkoliv úvahy o jejím zřízení sahají do konce roku 1886 (viz *Musejní knihovna Opavská*, OT 17/97, 11. 12. 1886, s. 1). Prostory pro knihovnu se našly v uvolněném zadním traktu domu městské spořitelny na Horním náměstí; později spolek a knihovna s ním přesídlily na Rybí trh. Gregor GRÜNER, *Die Gemeinde-Verwaltung der Landeshauptstadt Troppau in den Jahren 1884 bis einschließlich 1895*, Troppau 1902, s. 506.

v nich posluchače seznámil s problematikou své oborové specializace. Na počátku rok 1903 proběhl přednáškový cyklus věnovaný chemii. Ve třetím kurzu, jenž připadl na období mezi 9. dubnem a 1. květnem 1904, vídeňský fyzik Anton Lampa (1868–1938), jinak známý jako redaktor populárně vědného časopisu *Wissen für alle*, se věnoval elektřině. Jako kurs čtvrtý byl na podzim roku 1905 pořádán cyklus přednášek věnovaných anatomii. Kurs pátý připadl na přelom let 1907–1908 a Franz Robert Arnold v něm hovořil o hlavních proudech moderní německé literatury. Po Arnoldově přednáškách už následovaly přednášky Wilhelma Suidy, z důvodu dvojnásobného rozsahu (tj. 12 přednášek) označené jako kursy šestý a sedmý.⁸

V pořádání univerzitních extenzí Opava nezůstala osamocena. Z dalších slezských měst máme univerzitní extenze doloženy v Bílsku, kde v květnu 1908 proběhlo šest přednášek o astronomii, realizovaných známým astronomem Johannem Palisou, a v Těšíně, kde se mezi 6. a 21. březnem 1909 uskutečnilo v sále tamní radnice šest přednášek astronoma Heinricha Jaschkeho.⁹ Tak jako tomu bylo v případě Opavy, byly i zde přednášky organizovány z podnětu vídeňské univerzity, ale na organizaci univerzitních extenzí se podílely spolky činné přímo v místech, protože vstupné bylo symbolické a akce byly poměrně nákladné (předpokládáme, že přednášejícímu byla minimálně uhrazena doprava a ubytování v místě konání přednášky). Proto nepřekvapí, že zaznamenáváme přednášku profesora Heinricha Kretschmayera *O době Hohenstauffů*, jež proběhla 21. dubna 1909 v sále těšínské radnice, jako akci místní skupiny salcburského vysokoškolského spolku.¹⁰

Ke slezským městům se velmi záhy přidaly Moravská Ostrava, Vítkovice a Přívoz. Odlišení vstupného – jednu korunu zaplatil běžný návštěvník, naproti tomu padesát haléřů člen Dělnického spolku (Arbeiterverein) – ukazuje na zájem dostat na přednášky dělnické vrstvy,¹¹ což je prvek, který v opavském prostředí neznáme, resp. nemáme jej doložen. Hlavním organizátorem univerzitních extenzí v Moravské Ostravě byl německý Lidovýchovný spolek (Volksbildungsverein), čili spolek analogický tomu, jenž přednášky organizoval v Opavě.¹² Lidovýchovný spolek v Moravské Ostravě představoval oporu pro pořádání přednášek pro celé sledované období, tj. od prosince 1905 do konce roku 1914, a to díky místní inteligenci, včetně pedagogů německých škol.¹³ Koordinační bázi německým lidovýchovným spolkům tvořil Svaz lidovýchovných spolků v Rakousku, jenž k roku 1906 čítal 18 spolků s 67 782 členy.¹⁴

8 G. GRÜNER (ed.), *Die Gemeinde-Verwaltung der Landeshauptstadt Troppau in den Jahren 1896 bis einschließlich 1905*, Troppau 1911, s. 345 a 690.

9 *Volkstümlicher Universitätskurs*, Neue schlesische Zeitung 13/50, 1908; *Volkstümlicher Universitätskurs Nr. 2 [Teschen]*, Neue schlesische Zeitung 14/27, 4. 3. 1909, s. 2.

10 *Vortrag*, Schlesisches Tagblatt 14/62, 20. 4. 1909, s. 2.

11 *Der erste volkstümliche Universitätskurs in Mährisch Ostrau*, Ostrauer Zeitung (dále OZ) 18/232, 11. 11. 1905, s. 3.

12 Německý lidovýchovný spolek v Moravské Ostravě vznikl transformací z německého učitelského spolku, a to na jednání jeho valné hromady v březnu 1901 (k tomu viz *Der deutsche Lehrerverein in Mährisch Ostrau*, Ostrauer Tagblatt 25/69, 23. 3. 1901, s. 2). Ta jednoznačně rozhodla o transformaci a dále o zřízení čítárny, pořádání populárních přednášek a dále – mimo jiné – o organizaci univerzitních extenzí. O spolek se zasloužili například lékař Hubert Kehl (1857–1914), spoluzakladatel lidové knihy (1898), a dlouholetý předseda spolku, řídící učitel Karl Ertel (1861–1944). Po počátečním tápání spolková činnost započala v roce 1905 (k tomu viz *Deutscher Volksbildungsverein*, OZ 18/228, 7. 11. 1905, s. 3). Akce finančně podporovala městská spořitelna v Moravské Ostravě, například v roce 1917 částkou tři sta korun (k tomu viz *Widmungen der Mährisch-Ostrauer Sparkasse*, OZ 29/227, 9. 12. 1918, večerní vydání, s. 1).

13 Knihovna lidovýchovného spolu v jeho počátcích sídlila v budově dívčího lycea, a kde se prodávaly vstupenky na univerzitní extenze.

14 Svaz vedl filozof a etický myslitel Friedrich Jodl (1849–1914), jenž zdůrazňoval v lidovýchově prvek humanismu. Referát o šestém sněmu Svazu uskutečněném v Liberci napsal profesor dějepisu a zeměpisu na německé reálce v Moravské Ostravě Rudolf Bürgermeister.

První cyklus univerzitních extenzí v Moravské Ostravě proběhl v prosinci 1905 a v lednu následujícího roku. Dějištěm se stala budova německého gymnázia, v lednu slavnostní sál Německého domu, a přednášejícím byl Karl Grünberg (1861–1940), právní historik a národohospodář, profesor fakulty práva a státovědy na vídeňské univerzitě, jenž hovořil na téma Kulturní dějiny 18. století – prehistorie francouzské revoluce.¹⁵ Třetí kurs, tvořený přednáškami realizovanými v březnu 1907, připravil Julius Tandler (1869–1936), profesor anatomie na univerzitě ve Vídni, pozoruhodná osobnost politicky inklinující k sociální demokracii, čemuž odpovídalo veřejné působení (například inicioval vznik ministerstva zdravotnictví v Rakousku, jež se stalo prvním ministerstvem tohoto resortu ve světových dějinách).¹⁶ Čtvrtý kurs, zahrnující šestici přednášek z fyziologie a počínající 23. listopadu 1907, garantoval vídeňský fyziolog a bakteriolog Carl Schwarz (1876–1953).¹⁷ Rok 1908 vyplnily pátý a šestý kurz, konkrétně přednášky literárního historika Roberta Franze Arnolda (1872–1938), uskutečněné od 24. března do počátku dubna, jež byly věnovány vývoji románu v posledních dvaceti letech a novoromantismu v literatuře,¹⁸ a blok přednášek historika Kurta Kasera (1870–1931), započatý 7. listopadu a věnovaný hospodářským dějinám od merkantilismu po důsledky roku 1848 na hospodářský vývoj Evropy.¹⁹ Dnem 6. března 1909 započal ve slavnostním sále Německého domu, kde probíhaly přednášky i v uplynulých letech, v pořadí sedmý cyklus univerzitních extenzí, které vyplnily přednášky význačného učenice, zakladatele paleobiologie Othenia Abela (1875–1946)²⁰ a mezi 6. a 21. listopadem 1909 proběhla šestice přednášek astronoma Johanna Palisy (1848–1925), tehdejšího místoředitele vídeňské hvězdárny, jenž posluchače seznámil se soudobými znalostmi o nebeských tělesech. Jedenáctý kurs (18. března – 2. dubna 1911) proběhl ve slavnostním sále Německého domu a řečníkem byl po šest večerů profesor Franz Sueß (1849–1934), jenž hovořil o geologii země. Přednášku doplnily četné diapozitivy.²¹ Trináctý kurs, připadající na březen 1912, zajišťoval právní historik Emil Goldmann (1872–1942), věnující se sociálním otázkám Rakouska v posledním století a nutno zdůraznit, že tento cyklus byl posluchačstvem velice kvitován.²² Jako čtrnáctý kurs byla organizována přednáška Franze Wenzela Chemie s ohledem na domácí průmysl (16. listopadu 1912);²³ kurz patnáctý připadl na březen 1913,²⁴ v listopadu 1913 proběhl šestnáctý kurz, tvořený cyklem přednášek Roberta Arnolda o nejnovější německé literatuře²⁵ a sedmnáctý kurs názvem Elektrizita v praxi se uskutečnil v listopadu 1914.²⁶

Univerzitní extenze ve Slezsku, na Ostravsku a na severovýchodní Moravě probíhaly také

15 *Volkstümlicher Universitätskurs*, OZ 18/1, 2. 1. 1906, s. 3.

16 *Dritter volkstümlicher Hochschulkurs*, Ostrauer Tagblatt 31/33, 9. 2. 1907, s. 2; *III. volkstümlicher Hochschulkurs*, OZ 20/69, 23. 3. 1907, s. 4.

17 *Vierter Universitätskurs*, OZ 20/261, 14. 11. 1907, s. 4.

18 *Volkstümlicher Universitätskurs*, OZ 21/71, 26. 3. 1908, s. 4; *V. Volkstümlicher Universitätskurs*, OZ 21/79, 4. 4. 1908, s. 4.

19 *Volkstümlicher Universitäts-Kurs Nr. 6*, OZ 21/256, 6. 11. 1908, s. 2.

20 *Volkstümlicher Universitäts-Kurs Nr. VII*, OZ 22/52, 5. 3. 1909, s. 2.

21 *II. Universitätskurs in Mährisch Ostrau*, Schlesisches Tagblatt 16/61, 16. 3. 1911, s. 2.

22 *III. Volkstümlicher Universitätskurs*, OZ 24/56, 8. 3. 1912, s. 3; *13. Volkstümlicher Universitätskurs*, OZ 24/72, 28. 3. 1912, s. 4.

23 *XIV. Volkstümlicher Universitätskurs*, Mährisch-schlesische Grenzboten 36/92, 16. 11. 1912, s. 4.

24 *15. volkstümlicher Universitätskurs*, Mährisch-schlesische Grenzboten 37/24, 22. 3. 1913, s. 4.

25 *16. volkstümlicher Universitätskurs*, OZ 25/339, 28. 11. 1913, s. 5.

26 *Vom deutschen Volksbildungsvereine*, OZ 26/102, 26. 6. 1914, s. 6.

v češtině, organizovány českými osvětovými spolky a agilními jednotlivci. K nim náležel novinář Otakar Skýpala (1877–1943), jenž v přednášce o Ostravsku zaznamenal, že „o kulturní povznesení dělnictva činěny již pokusy, z nichž největší význam měly loňské univerzitní extenze“. Z toho lze vyvozovat, že počátky českých vysokoškolských přednášek v regionu sahají k roku 1902,²⁷ ale je to pravda jen částečně, protože cyklus přednášek vysokoškolských pedagogů byl připravován již na konci roku 1901, jak vyplývá z článku Adolfa Kubise (1876–1958), jímž vyzýval k rozšíření přednášek pražských profesorů také do Slezska,²⁸ a zejména z provolání Františka Sokola-Tůmy, Sigmunda Witta a Adolfa Kubise, v němž čteme: „V době šířící se univerzitní extenze hodláme uspořádat v letošní zimní době cyklus přednášek našich předních pracovníků v oboru národohospodářském, zdravotnictví, sociologie, politiky, literatury a umění; cyklus bude sestaven jednotnou myšlenkou hlubšího a vyššího vzdělání a pozvání k němu za řečníky naši univerzitní profesori a vědci slovutné pověsti.“²⁹ Jak vidno, k myšlence pořádání vysokoškolských přednášek pro publikum postrádající vyšší vzdělání, především pro dělníky, se hlasitě přihlásila sociální demokracie. To vyvolalo ironické komentáře ze strany české inteligence, resp. reprezentantů jiných politických stran, zpochybňujících myšlenku osvětového působení na dělnictvo právě tímto způsobem.³⁰ V dubnu 1902 se konal cyklus čtyř přednášek, na nichž vystoupili Tomáš Garrigue Masaryk (O otázce sociální, 6. dubna), Josef Gruber (Novodobý vývoj a povaha národního hospodářství, 13. dubna),³¹ profesor soudního lékařství Josef Reinsberg (O alkoholismu, 20. dubna) a František Drtina (O lásce k bližnímu, 27. dubna). Reinsbergova přednáška se konala rovněž ve Vítkovicích (19. dubna 1902). Výzva k návštěvě přednášek vyšla v Novinách těšínských, které nebyly stranicky vyhraněné jako Duch času a orientovaly se více na inteligenci.³² O rok později tytéž noviny referovaly o přednáškách básníka Jaroslava Vrchlického (O Janu Nerudovi, 18. – 19. dubna 1903), geologa Jindřicha Barvíře (O výskytu užitečných nerostů, 25. dubna), národohospodáře Josefa Drachovského (Přehled rakouské soustavy daňové a o daních konsumních) a pediatra Jana Matěje Pešiny (O zdrojích nákazy tuberkulosní v útlém věku, 9. – 10. května).³³ Mezi pořadateli přednášek vynikl akademický spolek Odra. V roce 1909 organizoval přednášku profesora Františka Procházky (1864–1934), zakladatelské osobnosti českého sociálního lékařství, s názvem O úrazu a nemoci dělnické (5. dubna 1909). K témuž cyklu náleželo vystoupení profesora MUDr. Emanuela Formánka (1869–1929) na téma O výživě se zřetelem na namáhavou práci (18. dubna 1909).³⁴ Na rozdíl od německých univerzitních extenzí nejsou české univerzitní

27 Otakar SKÝPALA, *Ostravsko. Na schůzi akademického spolku Komenský v Praze dne 8. února 1903 přednesl...*, Polská Ostrava 1903, s. 26.

28 Adolf KUBIS, *Rozhledy kulturní. Univerzitní extenze do Slezska*, OT 32/40, 21. 5. 1901, s. 1; [František SOKOL-TŮMA – Sigmund WITT – Adolf KUBIS, *Česká práce na Ostravsku* 1, Ostravan 1/4, 17. 11. 1901, s. 1.

29 *V zájmu lidové osvěty!*, Moravskoslezský Duch času 3/47, 21. 11. 1901, s. 5. O témže viz *Vysokoškolské běhy v Moravské Ostravě*, OT 32/91, 20. 11. 1901, příloha, s. 1.

30 „Sloupové“ *osvěty v Ostravě*, Moravskoslezský Duch času 4/1, 1. 1. 1902, s. 2–3.

31 V průběhu přednášky byla řečnickova slova zaznamenána úředníkem občanské záložny Anderlem formou stenogramu, protože se uvažovalo o jejich vydání tiskem. *Druhá přednáška univerzitní extenze*, Ostravan 2/16, 20. 4. 1902, s. 2.

32 České univerzitní přednášky v Mor. Ostravě, *Noviny těšínské* (NT) 8/18, 29. 3. 1902, s. 2; *Univerzitní extenze v Moravské Ostravě*, Ostravan 2/6, 9. 2. 1902, s. 2.

33 *Z Moravské Ostravy. Univerzitní extenze*, NT 9/23, 9. 5. 1903, s. 2; *Univerzitní přednášky lidové v Mor. Ostravě*, OT 34/36, 9. 5. 1903, s. 2; *Pro lidový univerzitní běh...*, Ostravan 3/10, 1. 3. 1903, s. 2.

34 R. V. HUCHERKO, *Kronika Ostravska moravského i slezského za rok 1909*, in: *Ostravský sborník a adresář* 2, 1909–1910, Ostrava 1910, s. 268; *Univerzitní extenze v Moravské Ostravě*, Ostravan 9/18, 18. 4. 1909, s. 2.

přednášky tak dobře doloženy, například až k 25. únoru 1912 je zaznamenána přednáška národohospodáře Karla Engliše Úvod do sociální politiky.

Pořádání univerzitních extenzí se rozšířilo také do dalších měst, když František Drtina dne 26. dubna 1902 vystoupil v České besedě v Novém Jičíně a o den později ve Frenštátu pod Radhoštěm.³⁵ V tomto městě se organizace univerzitních extenzí ujal místní odbor Národní jednoty pro východní Moravu, jenž je pořádal v hotelu Slavia. Do Frenštátu pod Radhoštěm zavítal známý pedagog František Čáda, jenž 9. května 1903 přednesl přednášku O umělecké tvořivosti dítěte³⁶ a o rok později O dědičnosti ze stanoviska psychologického (7. května 1904), profesor brněnské české techniky, fyzik Vladimír Novák, který vystoupil na téma Telegrafie bez drátu (23. dubna 1904) a profesor histologie a embryologie Otakar Srdínko, jenž zaujal přednáškou O původu člověka (30. dubna 1904).³⁷ V Novém Jičíně realizovali profesori T. G. Masaryk, J. Gruber a F. Drtina přednáškový cyklus v dubnu a květnu 1905.³⁸ Mimo organizace přednášek přímo z iniciativy přednášejících nebo v kooperaci s organizátory v regionech přicházel požadavek na jejich pořádání také zdola. Tak můžeme rozumět výzvě právníka Eduarda Parmy (1853–1921), poslance moravského zemského sněmu, který své vystoupení na téma hospodářského rozvoje, organizované v Tiché Hospodářském spolkem z Frenštátu pod Radhoštěm, sám považoval „za první pokus o univerzitní extenzi“, zdůrazniv, že „za dřívějších dob [...] vzdělání mužové to, čemu se na univerzitě učili, nechávali si pro sebe, aby lid o ničem nevěděl. Dnešní dobou jest tomu jinak; neboť všechno to, čemu se učí na univerzitách, hledí se vykládat lidu, v kterémž, kdy se jen nějaké zrnko ujme, přinese užitek člověčenstvu“.³⁹ Řečník neměl pravdu: nebyl univerzitním profesorem nebo docentem, kteří své přednášky koncipovali čistě odborně, byť populárně, každopádně nestranně, ale regionálním politikem, jehož vystoupení, jakkoliv odborně fundované, bylo propojeno s určitým politickým směrem (Parma do zemského sněmu kandidoval za lidovou stranu na Moravě). Ovšemže také některá vystoupení politicky exponovaných osob mohla být – a také byla – chápána více jako politické akce než jakou ryze osvětové přednášky. To platí zejména pro vystoupení Tomáše Garrigue Masaryka, jenž byl „pro mnohé Ostravany záhadná osoba, která má tolik přívrženců a ještě více odpůrců“, uskutečněné v Národním domě v Moravské Ostravě 9. dubna 1902. Na přednášku přišli nejen dělníci, ale také představitelé inteligence a duchovenstvo. Řečník nejprve informoval, že univerzitní extenze začaly v Anglii, odkud se rozšířily do dalších zemí, a následně rozebral sociální dějiny českých zemí v 19. století včetně některých směrů (marxismus). Jeho vystoupení mělo úspěch, protože „po ukončení řeči zaburácel sál ohlušujícím potleskem“.⁴⁰ Apolitičnost nebo nestrannost osvětových přednášek, zejména univerzitních extenzí, byla pro část dobových komentátorů velmi důležitá, protože pokroku, jenž je s nimi spojen, nemají být činěny překážky či limity ze strany politických subjektů nebo jednotlivých spolků s parciálními zájmy. Proto i univerzitní extenze by měly být „pořádány v místnostech veřejných“.⁴¹ Nápadnou odlišností českých extenzí od německých byla i skutečnost, že se na ně nevybíralo vstupné proto, aby se jich mohli zúčastnit také nemajetní.

35 *Univerzitní extenze*, OT 33/33, 26. 4. 1902, s. 2.

36 *Z Frenštátu p. R.*, 7. května, OT 34/36, 9. 5. 1903, s. 2.

37 *Lidové univerzitní přednášky ve Frenštátu pod Radhoštěm*, OT 35/31, 20. 4. 1904, s. 2.

38 *Univerzitní extenze v Novém Jičíně*, OT 36/29, 12. 4. 1905, s. 2; *Z Nového Jičína*, Ostravan 5/16, 9. 4. 1905, s. 2.

39 *O významu hospodářské síly pro náš lid*, OT 33/31, 19. 4. 1902, s. 1.

40 *Z Moravské Ostravy*, 9. dubna. *Přednáška profesora Masaryka o otázce sociální*, OT 33/29, 12. 4. 1902, s. 2–3.

41 *Názor o nestrannosti či apolitičnosti* vyjádřil pisatel článku, patrně František Sokol Tůma, viz *Čeho nám na Ostravsku třeba*, Ostravan 4/7, 7. 2. 1904, s. 2.

Podíváme-li se na situaci Opavy, zde se českým univerzitním extenzím příliš nedařilo, a to nepochybně proto, že osvětovou činnost formou populárně vědných přednášek realizovala Matice opavská, jak dokládá vystoupení Františka Drtiny v opavské Matici v roce 1905 (v téže roce uskutečnil František Drtina přednášku také v učitelské jednotě Komenský v Příboře),⁴² ale zejména proto, že Opavě chyběly takové opory pokrokového hnutí, jakými byli v Ostravě například spisovatel a novinář František Sokol-Tůma (1855–1925) nebo později známý sociálně demokratický politik, advokát Sigmund Witt (1875–1942).⁴³ Naopak tam, kde existoval spolek mající za cíl rozvoj vzdělanosti a pokroku, se univerzitní přednášky podařilo organizovat, což platí o Vsetíně⁴⁴ nebo o Místku, byť šlo o město s významným zastoupením německojazyčného obyvatelstva, pro něž bylo přelomovou událostí založení českého gymnázia (1895).⁴⁵ V lednu 1914 byl díky místecké Národní jednotě připraven první cyklus přednášek, které připravili Karel Engliš (1880–1961), Vladimír List (1877–1971) a František Xavier Hodáč (1883–1943), tedy osobnosti spjaté s Brnem.⁴⁶ Vypuknutí války ale další aktivity jdoucí tímto směrem zmařilo.

Nové impulzy pro pořádání univerzitních extenzí v regionu Slezska a Ostravska přinesl rok 1918 se vznikem samostatného Československa, s konstituováním sítě českých osvětových sborů a jejich župního ústředí – Kulturní rady pro širší Ostravsko – a paralelně také německých osvětových organizací. V této souvislosti je nutno upozornit na vztah mezi založením Masarykovy univerzity v Brně a dalších brněnských vysokých škol a mezi zapojením brněnských profesorů a učenců na realizaci univerzitních extenzí ve sledovaném regionu. Tato problematika pro svou specifickou komplikovanost přece jen vyžaduje samostatnou pozornost nad rámec tohoto příspěvku.⁴⁷

42 *Matice opavská*, OT 36/32, 22. 4. 1905, s. 1; *Novojická učitelská jednota Komenský v Příboře*, OT 36/25, 29. 3. 1905, s. 2.

43 Situace se změnila až s nástupem agrárních organizací, například Ústřední hospodářské společnosti pro Vévodství slezské, k tomu viz *Valná hromada Sdružení venkovského dorostu*, Slezský venkov 3/23, 20. 3. 1914, s. 5.

44 Dne 13. dubna 1914 promluvil historik Josef Vítězslav Šimák na téma reformace v českých zemích, viz *Morava a reformace*, Palacký 7/16, 18. 4. 1913, s. 5. Dne 16. března 1913 ve Vsetíně vystoupil profesor Univerzity Karlovy, filozof a psycholog František Krejčí s přednáškou o spiritismu, která byla následně přetištěna, viz František Krejčí, *O spiritismu*, Palacký 7/12, 16. 3. 1913, příloha Vsacké noviny, s. 1–2. Další přednáškou bylo vystoupení MUDr. Ambrože dne 11. ledna 1914, viz *Univerzitní extenze na Vsetíně*, Palacký 8/1, 3. 1. 1914, s. 5.

45 Radim ČERVENKA, *Založení gymnázia v Místku a ohlas na stránkách novin Radhošť*, in: Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku 12, Frýdek-Místek 2011, s. 62–73.

46 *Univerzitní extenze*, Slezský venkov 3/9, 30. 1. 1914, s. 4; *Univerzitní extenze v Místku*, Slezský venkov 3/13, 13. 2. 1914, s. 4.

47 Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Slezské zemské muzeum (DKRVO, MK000100595).

University Extension in Silesia and the Region of Ostrava until 1918

Summary

University extensions were significant means of education at the turn of the 19th and 20th centuries. We document their organization for Silesia (Opava, Bielsko, Těšín) and the region of Ostrava (Ostrava, Nový Jičín). The study attempts to recapitulate the range of lecturers and the content of lectures delivered until 1918. It is obvious that intellectuals from the circle of so-called realists (Josef Gruber, Tomáš Garrigue Masaryk, František Drtina) acquitted themselves more prominently in Ostrava, i.e. the Czech lectures clearly correspond to the polarization of Czech politics in the region of Ostrava. The German lectures were activities supported by the Ministry of Culture and Education and the University of Vienna. The text was written on the sidelines of a new acquisition by the Silesian Museum, which acquired a poster encouraging visitors to visit the extensions of the Viennese art historian Wilhelm Suida, dedicated to the arts of the High Renaissance and Baroque (1908, Opava). The reconstruction of the course of the lecture series is based on contemporary press, because written sources on extensions have not been preserved or have not yet been identified.

Prof. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D.
Slezské zemské muzeum
sopak@szm.cz